синтетичної природи екзистенціальних суджень. Але, Ґ. Мартін цілком слушно підсумовує, що хоча в докритичних працях і можна натрапити на розрізнення аналітичних і синтетичних суджень, все-таки в них не знайти жодного сліду, який вказував би на те, що Кант у них надав або ж міг надати трансцендентального доказу для синтетичних суджень, що і являє собою "справжнє досягнення критичного мислення" після 1781 року [10].

Таким чином, підсумовуючи отримані результати, можна стверджувати, що онтологічне тлумачення критичної філософії Канта, що було запропоновано Ґ. Мартіном в його праці "Іммануель Кант. Онтологія й теорія науки", по-своєму продовжило традицію метафізичної інтерпретації творчості кьонігсберзького мислителя, спираючись на нові, раніше не вживані засоби пояснення (зокрема, прискіплива увага до ролі науки для Канта або використання статистичних результатів опрацювання його текстів). Попри певні проблематичності, пов'язані передусім із переконливістю відповідних тез цього тлумачення, воно стало помітним явищем в рамцях континентальної рецепції "справи критики" в другій половині XX століття. І хоча переважна більшість дослідників на той час залишалися прихильниками традиційного прочитання критицизму в сенсі "теорії пізнання", ті, хто не забував того факту, що Кант ніколи не був "все-розтрощувачем" метафізики, так чи так мусили зважати на можливості й межі такого питомо метафізичного витлумачення.

1. *Martin G.* Immanuel Kant. Ontologie und Wissenschaftdtheorie / G. Martin. – 4. Aufl. – Berlin : Walter de Gruyter & Co., 1969. – S. 214. 2. Ibid. – S. 199–201. 3. Ibid. – S. 163–164. 4. Ibid. – S. 146, 209. 5. Ibid. – S. 29. 6. Ibid. – S. 216–217. 7. Ibid. – S. 236. 8. Ibid. – S. 241–242. 9. Ibid. – S. 270. 10. Ibid. – S. 311–312.

Надійшла до редколегії 14.09.12

С. В. Руденко, канд. філос. наук, доц., КНУТШ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РОСІЙСЬКОЇ АКАДЕМІЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ XIX – ПОЧАТКУ XX ст. ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СТАНОВЛЕННЯ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

У статті аналізуються основні напрями розвитку російської академічної філософії XIX – початку XX ст., розкривається їх вплив на формування історико-філософської науки в Україні.

Ключові слова: російська філософія, університетська філософія, історія філософії.

В статье проанализированны основне направления развития русской академической философии XIX – начала XX в., раскрывается их влияние на становление историко-философской науки в Украине.

Ключевые слова: русская философия, университетская философия, история философии.

In this article the main directions of development of Russian academic philosophy of XIX – early XX century are analysed, their impact to formation of historic-philosophical science in Ukraine is revealed.

Keywords: Russian philosophy, philosophy in Universities, history of philosophy.

Аналіз особливостей розвитку російської академічної філософії, мета якого полягає у виявленні впливів останньої на формування історико-

філософської науки в Україні, вважаємо необхідним розпочати з концепції С. Уварова. На нашу думку, у розкритті її сутності (як і всієї миколаївської доби) найближче до істини підійшов Г. Шпет. Не наполягаючи на своїй точці зору, він пов'язав її генетично з ідеєю народності романтизму, а державності – з історичною школою права, доведення ж побудував на виявлення подібності низки положень концепції С. Уварова і державним вченням німецького історика Х. Лудена, викладених у праці "Керівництво для державної мудрості, або політика" [1].

Як відомо, німецькі романтики виходили з того, що мотивом і результатом людської діяльності є культура, яка відбиває дух народу. Сукупність індивідів, у якій культура виявляє свою самобутню форму, Х. Луден називає народом, а саму цю самобутність культури – народністю. Завдання правителя держави полягає в тому, щоб він прагнув до надання єдиній людській культурі, що виникла в державі, своєрідної народної форми, форми народної культури. Вона виникає не з примусу і не за наказом, а її теперішнє і є результатом життя народу в минулому. На відміну від культури, наука за своєю природою загальна і виходить за межі держави. Оскільки держава є умовою всякої культури, яка не може бути без народності, то вона не може бути байдужою до наукових прагнень і повинна спрямовувати хід науки і на пізнання самої народності, і на збудження любові до вітчизни. Наказами і приписами тут нічого зробити неможливо, оскільки вільному Духові треба забезпечити вільний рух. Однак якщо дослідження спрямовані на предмети, шкідливі для релігії і добрих нравів вітчизни і народності, то уряд зобов'язаний виступити проти порушників порядку й публічного благополуччя. Навпаки, він зобов'язаний сприяти тим, хто діє в науці на славу і користь вітчизни і тим, хто сприяє розвитку духу в напряму особливості свого народу. Це останнє, зазначає Г. Шпет, і стало головним пунктом програми С. Уварова [2].

Здебільшого під час визначення практичної спрямованості концепції С. Уварова вказується на те, що як рафінований європеєць він хотів відгородити Росію від європейських впливів, виховувати молодь у російському дусі і в бажаному для держави напряму під керівництвом слухняних і відданих російському самодержавству професорів [3]. Така оцінка має право на існування, але не виключає й іншої, за якою С. Уваров ставив за мету для відродження усіх державних сил зберегти їхню течію в межах благорозумності, згладити протилежності між європейською освітою і національними потребами, вилікувати новітнє покоління від сліпої, необдуманої пристрасті, від поверхового іноземства, поширення в юних умах щирої поваги до вітчизни і повного переконання в тому, що тільки пристосування загальної, всесвітньої освіти до російського побуту й російського народного духу може принести справжні плоди всім і кожному [4]. Відповідно, змінюється і ставлення до філософії, професорам якої дозволяється звертатися до всіх систем *здорової* філософії, за винятком тих, які ведуть до атеїзму і матеріалізму. Як відомо, своєрідним полігоном такої практичної орієнтації уварівської концепції стало відкриття в Києві Університету Св. Володимира.

Загалом триєдина концепція С. Уварова "народність – православ'я – самодержавство" виявилася ефімерною. Це проявилося у відсутності чіткого визначення народності; поставлене на друге місце російське православ'я давно втратило свій інтелектуальний вплив, перетворившись на знаряддя царизму, власне, виконуючи ту функцію, яку йому надала Катерина II – функцію цензора. Отже, служіння владі вже було закладене історично в самому християнстві, пропонуючи божественне походження будь-якої влади і покірності їй. За всієї вказівки на історичність, два попередні складники зводилися до єдиноросійського самодержавства. Таким чином, перенесення ідей романтизму на російський ґрунт відіграло не стільки позитивну, скільки реакційну роль із посиленням політики русифікації щодо інших народів, землі яких підпали під владу Російської імперії, у тому числі й українського. Самому ж С. Уварову довелося на собі відчути вимоги Миколи I – "порядок, чіткість виконання службового обов'язку, наполегливість і твердість". З одержавленням просвітництва і виховання він дедалі більше перетворювався на знаряддя чужої волі, і йому тільки залишалося закликати професорів університетів скеровувати свої сили на те, щоб "зробитися гідним знаряддям уряду" [5].

Європейські події 1848 р. викликали в ній не тільки посилення реакції, але і кінець "здорової філософії". У 1850 р. філософські факультети в університетах припинили своє існування. Їхні відділи (історико-філологічний і фізико-математичний) стали самостійними факультетами. У світських вищих навчальних закладах кафедри філософії було ліквідовано, а викладання філософії заборонено. Таким способом новий міністр народного просвітництва князь П. Ширинський-Шихматов відрапортував про "відгородження від мудрування новітніх філософських систем". Щоправда, викладання філософії було збережено в духовних навчальних закладах, а у світських дозволялося читати тільки логіку і психологію викладачами духовного сану під контролем Синоду та за його програмою. Світських професорів філософії було звільнено й переведено на інші посади: О. Новицького (Університет св. Володимира) на посаду цензора; Й. Міхневича (Рішельєвський ліцей) – помічника попечителя навчального округу; С. Гогоцького (Університет св. Володимира) – професора педагогіки тощо. Після десятирічної (а точніше, тринадцятирічної) перерви перетворення університетів на освітньо-наукові і культурні центри, відродження філософії починаються аж у період правління Олександра II, що було викликано такими чинниками. Поразка Росії у війні з Туреччиною, на бік якої стали Англія і Франція, показали відсталість імперії в економічному, соціально-політичному і науковому аспекті, викликавши масові заворушення в країні. Під тиском Олександр II змушений був здійснити низку ліберальних реформ, скасувати кріпосне право, реалізувати реформу освіти. У 1860 р. було знято заборону на викладання філософії, відновлено кафедри філософії у світських навчальних закладах. Та все ж таки поворотним пунктом тут стало введення 1863 р. нового Університетського Стану, за яким розширювалося університетське самоврядування та його участь в організації і

спрямованості освітньо-наукового процесу. У 1865 р. здійснюється реформування духовної освіти з прийняттям Статуту, наближеного до університетського, що розширювало права Ради професорів, викладання філософії з дозволом спеціалізації по кафедрах. Це сприяло підвищенню рівня філософії в межах її релігійно-теїстичної орієнтації завдяки посиленню ролі білого духовенства, менш догматичного, ніж чорне. Крім Харківського і Київського університетів, за поданням М. Пирогова в 1868 р. відкривається Новоросійський університет, реформований із Рішельєвського ліцею – третій університет на терені України. В університетах вводяться нові кафедри, активізується науково-дослідна робота, з метою координації якої створюються наукові товариства, розширюються міжуніверситетські зв'язки, у тому числі й зарубіжні. Провідна роль у формуванні університетської субкультури та її демократизації переходить до вчених фізико-математичного і медичного факультетів, які відверто пов'язують свою діяльність зі "служінням народу, а не царю-батюшці".

Дещо інша ситуація складається щодо філософії. Хоча вона більше не зазнавала переслідування, однак, ставлення до неї у влади залишається байдужим і настороженим. На викладання філософії відводиться дві години на тиждень протягом року всього університетського курсу. Щоправда, професорам філософії дозволялося читати більш широкі курси за наявності вільного часу, якого ніколи не вистачало у зв'язку з інтенсифікацією навчального процесу. Наприклад, на класичному відділенні історико-філологічного факультету, до якого входила кафедра філософії, на вивчення грецької і латинської мови, класичної літератури відводилося 14 годин на тиждень. Для підняття авторитету філософії, підвищення інтересу до неї громадськості, філософська культура якої у студентів була досить низькою після вивчення "божественної логіки", професорам філософії доводилося звертатися не тільки до переосмислення філософської класики, але й до новітніх філософських систем, шукати нові форми навчання. Серед останніх слід назвати організацію семінарів, підготовку та обговорення рефератів, зібрання студентів у себе на квартирах для обговорення філософських проблем, читання публічних лекцій як в університеті, так і за його межами, видання на їхній основі популярних праць, статей. Одним із перших на цей шлях став професор філософії Університету св. Володимира О. Козлов – перший професор філософії, який отримав світську, а не духовну освіту. Як популяризатор філософії, він здійснив переклад "Історії філософії" М. Вебера, дав ґрунтовний аналіз філософії К. Дюрінга, підготував оригінальні етюди з філософії та "Вступ до філософії". Саме з його іменем пов'язано видання першого в Російській імперії філософського часопису "Філософський тримісячник".

Надзвичайно подвижницькою була діяльність із пропаганди філософії професора філософії Новоросійського університету М. Грота, який не тільки широко пропагував філософію у своїх публічних лекціях, але й створив перший філософський студентський гурток; його учнем був Г. Челпанов – професор філософії Університету св. Воло-

димира. Створені М. Гротом філософські семінари при психологічній лабораторії стали першими в Російській імперії та основою для введення спеціалізації "філософія" у Московському університеті після переїзду Г. Челпанова з Києва до Москви. Показово, що перш ніж публікувати свої праці, він спочатку апробував їх у публічних лекціях, наукових публікаціях, дав огляд розвитку філософії докантівської і післякантівської доби (у тому числі філософських побудов Н. Гартмана, В. Вундта). Підготовлені ним підручники з логіки, "Вступ до філософії" витримали десятки видань в Російській імперії.

Загалом, ураховуючи широкий огляд університетської філософії в Університеті св. Володимира [6], зазначимо, що особливого рівня філософія в Російській імперії, як в центральних її районах, так і на периферії досягає на рубежі XIX–XX ст. Такого творчого філософського життя і такого кола видатних філософів в Російській імперії не було за всю її історію. У ці роки в ній вперше формується самобутня метафізика, яка спиралася на аналіз історичного, культурного і релігійного досвіду російського буття, а саме – філософія російського духовного ренесансу (М. Бердяєв, С. Булгаков, Б. Вишеславцев, І. Ільїн, В. Ерн, В. Розанов, брати Є. і С. Трубецькі, П. Флоренський, Г. Флоровський, Л. Шестов та інші). Деякі з них як філософи формувалися в культурному просторі України, навчалися або працювали в Університеті св. Володимира. Розвиваються й інші філософські школи й течії, організовуються філософські товариства не тільки в Москві, Петербурзі, Києві, Одесі, але й в інших містах. Крім відомого журналу "Вопросы философии и психологи" [7] як органу Московського філософсько-психологічного товариства, видається ряд нових, зокрема "Новый путь" [8], а також "Логос"; здійснюються переклади і видання з доробку західноєвропейських мислителів видавництвами "Путь" [9], "Мусагет" [10] приватними і комерційними видавництвами. Філософія починає сприйматися у своїй власній іпостасі, а філософи – центральними фігурами в культурному й суспільному житті.

Особливістю розвитку філософії цього періоду стає її зближення із західноєвропейською, посилення контактів між філософами з Росії і європейськими філософами. Цьому сприяло те, що багато філософів з Росії отримували підготовку в провідних університетах Англії, Франції, Німеччині. Наприклад, С. Булгаков навчався в Берлінському університеті; О. Гіляров проходив стажування у Франції; С. Гессен та Г. Гурвіч навчалися в Страсбурзькому університеті; І. Ільїн – у Гейдельберзькому; М. Лоський – у Геттінгенському, Лейпцігському, Страсбурзькому; Е. Радлов – у Берлінському, Лейпцігському; Ф. Степун – у Гейдельберзькому, Фрейбурському; С. Франк – у Берлінському; Б. Яковенко – у Гейдельберзькому, Фрейбурському. Наставниками з багатьох названих філософів були відомі європейські філософи: Анрі Бергсон, Вільгельм Віндельбанд, Вільгельм Вундт, Макс Вебер, Ніколай Гартман, Едмунд Гуссерль, Георг Зіммель, Герман Коген, Пауль Наторп, Генріх Ріккерт, Ріхард Шуберт-Зольдерн, Макс Шеллер тощо.

Вітчизняні філософи не тільки слухали їхні лекції, спілкувалися з ними, але й виконували під їхнім керівництвом магістерські й докторські дисертації. Формою зближення європейської філософії з російською стає участь філософів з Росії в європейських товариствах, переклад праць європейських філософів на російську та видання їх в Росії. Наприклад, безпосередньо або під редакцією С. Франка було надруковано переклади праць В. Вільденбанда "Прелюдії" (1904), О. Кюльпе "Вступ до філософії" (1908), Е. Гуссерля "Логічні дослідження" (1909), окремі праці Г. Зіммеля, Е. Целлера, К. Фішера. Ідеї Гуссерля пропагували В. Зеньківський, Г. Шпет, Б. Яковенко. Погляди, близькі до філософії життя, обстоював Ф. Степун; неокантіанства – О. Введенський, І. Лапшин, Г. Челпанов, В. Зеньківський, неогегельянства – І. Ільїн. У розробці концепції інтуїтивізму М. Лоський і Г. Гуревич широко послуговувалися ідеями Анрі Бергсона. У міру виходу праць західноєвропейських філософів їхні колеги з Росії писали на них рецензії, які публікувалися у філософських часописах, збірках філософських праць.

Зближення російської та європейської філософії, посилення контактів між їхніми представниками сприяли подоланню провінціалізму в Росії, підвищенню її теоретичного рівня, поглибленому переосмисленню гносеологічної проблематики та відмови від психологізму в підході до її розв'язання. Водночас філософія в Росії зберігала свою специфічність та духовно-гуманістичні традиції, притаманні їй на всіх етапах свого розвитку. Пов'язано це було з тим, що нові течії європейської філософії, інформація про які оперативно надходила із Заходу як реакція на класичну філософію, не могли бути відразу сприйнятими в Росії в їхніх некласичних тенденціях, а розглядалися як продовження класичної філософії з її орієнтацією на дотримування "суворої науковості". Наприклад, мету нових течій німецької філософії філософи в Росії пов'язували з контролюванням меж наукового пізнання та запобігання метафізичних досліджень. Таке філософування вони намагалися доповнити знаннями гуманістично-духовного змісту, не без підстав вважаючи, що головним у філософії має бути рух до дійсного буття, реальне проникнення в нього, досягнення позитивного релігійно-метафізичного світогляду з охопленням духовної реальності особистості. Домінантною тут ставала орієнтація на гуманітарне знання, літературу, мистецтво, а філософія розумілася як самостійна форма духовної творчості близькою до художньої. Як перша, так і друга розглядалися під кутом зору християнської святості, що надавало філософії релігійного, а досить часто релігійно-містичного вигляду – "христоцентризму", тобто релігійної філософії людини. Науковість знання при цьому не заперечувалася, а від віри вимагалося доповнення рефлексії розуму. Показовим у цьому може бути таке положення С. Франка "Правда науки і тверезого, раціонального сприйняття світу, – писав він, – є часткова… Дійсну правду нам відкриває тільки філософія – настанова, у якій раціональність спрямована на саму себе, таким чином трансцендентує через саму себе і спирається на загальне і вічне одкровення реальності як Трансраціонального, Не-

досяжного. І філософія, таким чином, зі свого боку, постулює за межі самої себе як джерело, з якого вона сама народжується і черпає свої можливості і свою сутність – безпосереднє релігійне сприйняття буття – точніше, саму священну реальність Божества, силою й одкровенням якої все загальне і є – для себе, тобто відкривається для досягнення" [11].

Наведена тенденція в розумінні та розвитку філософії в Росії, ідеалістичною за своєю спрямованістю, якою вона була й в Україні (О. Козлов, М. Грот, Г. Челпанов, П. Ліницький, О. Гіляров, В. Зеньківський та інші), хоча і посідала провідне місце, та все ж таки не була єдиною.

На початку XX ст. не менш впливовою постає тенденція, яка формується з орієнтації на нове природознавство і побудування широкого гуманістичного погляду на універсум. Ця тенденція знайшла своє втілення в так званій філософії російського космізму. Фактично вона була започаткована ще наприкінці 50-х років XIX ст. українським ученим, професором філософії Рішельєвського ліцею в Одесі Й. Міхневичем. На рубежі XIX–XX-го століть вона розробляється й оформляється М. Федоровим, який слухав лекції Й. Міхневича. Певним чином проявившись у "філософії всеєдності" Вол. Соловйова, філософія російського космізму все ж таки пов'язується з іменами К. Ціолковського, М. Умова (вихованця Новоросійського університету), В. Вернадського, В. Муравйова. За наявних розбіжностей космізму чи то з домішками фантастики, чи в його науковій формі, провідним у ньому залишається визнання включення до сфери діяльності людини космосу, єдності всього людства та його морального самовдосконалення, концептуально оформлених у вченні В. Вернадського про ноосферу. Що стосується більшості природознавців, то вони дотримувалися позицій природничо-наукового матеріалізму з визначенням об'єктивного існування світу, можливістю пізнання його предметів та явищ. Скептично або нейтрально ставлячись до побудов ідеалістичної філософії і релігії та орієнтуючись на раціональне осягнення світу, природознавці, на відміну від своїх попередників, не відкидали ролі й значення в пізнанні природи нераціональних форм та елементів духовного досвіду.

Соціальні потрясіння та негаразди [12] призвели до поширення різних езотеричних і теософських вчень, зокрема О. Блаватської, Г. Гурджієва (однокурсника Й. Джугашвілі за Горійською духовною семінарією) та П. Успенського в їх опертi на Східну філософію і релігію, захоплення окультними обрядами, спіритуалізмом. У цій духовній атмосфері, що охопила майже всі прошарки тогочасного російського суспільства, починаючи від містичного за своєю натурою Миколи II і найближчого його оточення, і закінчуючи значною частиною інтелігенції, поступово і неухильно зростає вплив російського марксизму. Загалом ідеї марксизму (точніше, соціалізму) стають досить поширеними і в Україні. Однак, починаючи з М. Драгоманова, з творчості Лесі Українки, Івана Франка соціалізм розглядається як етичний соціалізм з утвердженням соціалістичної правової держави в поглядах Б. Кістяківського.

У Росії марксизм поширюється в ленінській інтерпретації як теорія і практика соціалістичної революції, завоювання влади і встановлення

диктатури пролетаріату, а фактично – диктатури вождів і верхівки більшовицької партії, що було, за висловом М. Бердяєва "поєднанням Маркса зі Стенькою Разіним". Із проголошенням принципу класовості і партійності літератури, науки і філософії цей марксизм догматизувався, перетворювався на закриту систему, не допускаючи критики своїх положень. Спроби "критичних марксистів" до творчого діалогу з іншими філософськими течіями викликали жорсткий опір з боку лідерів більшовизму, особливо "рядового марксиста" В. Ульянова (Леніна) у праці "Матеріалізм та емпіріокритицизм". Цю книгу, об'явлену пізніше вершиною марксистської філософії, С. Франк, який аж ніяк не сприймав марксизм, а також "поєднання Маркса з Ніцше і Махом", як і спроб О. Богданова поєднати марксизм з емпіріокритицизмом, назвав взірцем закритості і догматизації марксизму.

Говорячи про посилення зв'язків філософів із Росії і західних філософів, слід визнати, що вони не були однобічними. У своєму прагненні до всеохоплення буття, розбудови своєрідної "онтологічної гносеології", філософи з Росії, зокрема вже названі С. Франк і М. Лоський висунули чимало плідних ідей і теоретичних положень, з якими були обізнані і їхні європейські колеги за працями російських авторів, що видавалися за кордоном. Зокрема, працю М. Лоського "Обґрунтування інтуїтивізма" було перекладено на німецьку мову і видано в Німеччині. Її високо оцінили Едмунд Гуссерль, Макс Шелер, Мартін Гайдеггер, Карл Ясперс та інші. М. Бердяєв і Л. Шестов, вихованці Університету св. Володимира, називаються не тільки видатними представниками європейського екзистенціалізму, але й визнаються його основоположниками. Це засвідчує правомірність висновку відомого фахівця в галузі історії російської філософії Г. Аляєва про те, що не тільки йшов процес засвоєння російською філософією європейської, але й здійснювалася трансляція з першої на другу.

Загальний огляд зовнішніх чинників розвитку і стану філософії в Російській імперії ("російська філософія") так і напрошується завершити їх оцінкою О. Лосєва, яку він дав у своїй праці "Російська філософія", виданої 1918 р. видавництвом "Russland" у Цюріху. З певних причин ця праця тривалий час була невідома російському читачеві і тільки в 1988 р. було здійснено переклад її з німецької мови на російську і без виправлень О. Лосєва опубліковано в журналі "Век XX и мир" [13]. У цій праці, розрахованій на зарубіжного читача, О. Лосєв зазначає, що вже у XIX ст. Росія дала світу ряд геніальніших мислителів, яких можна поставити разом зі світовими європейськими мислителями. Серед оригінальних російських філософів, не схожих на європейських, ідучи не від ratio, а Логосу, він називає Г. Сковороду; слов'янофілів, зокрема О. Хом'якова та І. Кириєвського; Вол. Соловйова та його послідовників С. Трубецького, М. Бердяєва, С. Булгакова. Із сучасних йому філософів (на цей час О. Лосєв після закінчення Московського університету за двома відділеннями – філософського і класичної філології – пройшов стажування в Берліні) називаються університетські професори І. Лапшин, Л. Лопатін, М. Лоський, С. Франк, Г. Челпанов та інші. Зазначається, що "перебува-

ючи під впливом Західної філософії, вони взяли за правило в жодному разі не виходити за межі чистої теорії пізнання і досить поміркованої онтології" [14]. Характерною рисою російської філософії, яка зумовлює її самобутність, О. Лосєв вважає зіткнення Логосу і ratio, надаючи перевагу першому з визнанням того, що саме східно-християнський, конкретний боголюдський Логос є постійним підняттям на новий щабель ірраціональних і таємних глибин космосу конкретним і живим розумом. З боротьбою європейського ratio і східно-християнського Логосу О. Лосєв пов'язує і подальшу долю філософії в Росії. "Російська самобутня філософія, – стверджує він, закінчуючи свою роботу, – **доля Росії геніальних мислителів, у російській філософії, яка перебувала під західними впливами і яка відзначалася крайньою безплідністю (вона майже не виходила за межі теорії пізнання) також є багато обдарованих особистостей**. Слід сподіватись, що представники запозичувальної філософії розпрощаються з абстрактністю і безплідністю і визнають велику російську проблему Логосу. Зрозуміло, це поведе до важкої боротьби розуму і Логосу, що вже знайшло вираження в ученнях деяких російських філософів" [15].

Наведена оцінка російської філософії та визначення її подальшої долі О. Лосєвим є однією з тих, що привертають увагу, але це не означає нашої солідаризації з ним у ряді положень. Передусім важко погодитися з його точкою зору про оцінку "запозичувальної" філософії. Звертаючись до цього питання, О. Введенський зазначав, що більше чи менше запозичення і підпорядкування чужій волі є загальним законом розвитку кожного європейського народу і "без всякого запозичування та впливів зовні можлива тільки нерухома, безплідна, замкнена у вузьких обсягах схоластика" [16]. Тому, якщо тверезо підходити до "самобутньої російської філософії", яку звеличує О. Лосєв, то виявляється, що вона виникла і сформувалась не на порожньому місці. За власним визнанням самого філософа, першим своїм джерелом для неї стала олександрійсько-візантійська традиція та критичне осмислення німецької класики, зокрема філософії Гегеля. Що стосується містичних елементів, то вони йдуть від "страждаючого у Христі" Якоба Бьоме, представника "істинно німецького духу" (за визначенням Гегеля), який "заговорив істинно російською мовою", щоправда, із деякими акцентами під час визначення складників духовної творчості. Зазначимо, що, за винятком Г. Сковороди, якого містиком зробив В. Ерн, містичних потягів у філософії на теренах України не спостерігається.

Загалом, якщо конкретизувати попередньо окреслену позитивну роль розширення контактів філософів з Росії та їхніх європейських колег, то слід вказати на те, що їхній характер визначався не лише особистими уподобаннями, але й орієнтацією на найбільш впливові течії європейської філософії та можливості їх адаптації в професійній філософії Російської імперії. Наприклад, ідеї феноменології Едмунда Гуссерля пропагували Б. Яковенко, Г. Шпет, В. Зеньківський. Розробляючи концепцію інтуїтивізму, М. Лоський і Г. Гуревич послугувалися ідеями Анрі Бергсона. Неокантіанство в Росії було представлене О. Введенським,

І. Лапшиним, Г. Челпановим, В. Зеньківським, а в методології соціального пізнання Б. Кістяковським; неогегельянство – І. Ільїним. Погляди, близькі до філософії життя, обстоював Ф. Степун; позитивізму з наступним переходом на позиції німецької критичної школи емпіріокритицизму – В. Лесевич.

Розбіжності в підходах до осмислення як гносеологічної, так смисложиттєвої проблематики у представників названих філософських течій та угрупувань викликали широкі дискусії між ними, що сприяло підвищенню інтересу до філософії широкої громадськості, її інтелектуальних прошарків. Не останню роль тут відігравало те, що ці дискусії мали предметний характер, відзначалися високим рівнем філософської культури та чітко окресленим колом питань, основними з яких були сутність філософії та її призначення, специфіка філософського знання, зв'язок філософії з іншими науками та формами духовної творчості, особливість національної філософії.

І. Ільїн пов'язує питання про особливості національної філософії. На його думку, бути вченим, філософом – справа особиста, але мати науку, філософію, мистецтво, моральну культуру, державу – є станом всенародним, національним. Духовна культура не є особистим, груповим, класовим надбанням. У своїх істинних джерелах вона навіть наднаціональна, але за своїм джерелом, творчим ритмом і за своєю специфікою вона є національною, а в межах єдиної духовно належної нації – всенародною. Станом всенародного духовного досвіду визначається і доля національної філософії. Духовний розквіт народу є розквітом його філософії і, навпаки, де росте і поглиблюється справжня філософія, там народ уже нагромадив духовний досвід і продовжує зростати, там його життя досягає гідної висоти, а висота ця вимірюється його філософією.

Зазвичай у наведеному розумінні зв'язку філософії з національною культурою І. Ільїн був не поодинокий. Останнє його твердження майже дослівно збігається з висловлюванням О. Новицького. Досить ґрунтовно це питання розроблялося П. Ліницьким, ставши предметом спеціального дослідження М. Бердяєва, Д. Чижевського в еміграційний період його життя і творчості. На відміну від філософії в Україні радянської доби, воно досить аргументовано розкрито О. Кульчицьким [17], й було выдроджене в метропольній Україні В. Горським на переломі XX–XXI століть [18]. У загальному контексті все ж таки варто навести думку І. Ільїна, яка має прямий стосунок до нашої сучасної дійсності: "народ, який не виніс зрілої правосвідомості, не створив сильної і духовно зрілої державності, не може мати справжньої і предметної філософії права", а там, "де панують грубі, жорсткі нрави, де мовчить любов і дружба, де панують користь і безпринципність – не розквітне філософське вчення про добро" [19].

Підсумовуючи викладений матеріал можна стверджувати що проаналізовані тенденції та напрями російської філософії XIX – початку XX ст., культурно-освітній простір Російської імперії цього ж періоду стали вагомими чинниками розвитку та предметним полем інституціалізації вітчизняної історико-філософської науки.

1. *Luden H.* Handbuch der Staatsweisheit oder Politik / H. Luden. – Jena, 1811. *2. Шпет Г. Г.* Очерк развития русской философии / Г. Г. Шпет. – М. : РОССПЭН, 2008. – С. 467–468. 3. Див.: *Огородник І. В.* Історія філософської думки в Україні / І. В. Огородник, В. В. Огородник. – К. : Вища школа, Знання, 1999. – 544 с. 4. Див.: *Шпет Г. Г.* Очерк развития русской философии. – С. 468–469. 5. Там само. – С. 461. 6. Див.: Ґенеза філософських студій у Київському університеті : монографія / [авт. кол. Л. В. Губерський, А. Є. Конверський, І. В. Огородник та ін.]. – 2-е вид. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2010. – 492 с.; Історія української філософії : підручник / [авт. кол. М. Ю. Русин, І. В. Огородник, С. В. Боднар та ін.]. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2008. – 591 с. 7. Журнал "Вопросы философии и психологи" видавався з 1889 до 1918 року. 8. "Новый путь" видавався з 1902 до 1904 року як російський релігійно-філософський публіцистичний журнал. 9. Журнал "Путь" видавався М. Бердяєвим в Парижі з 1925 до 1940 року як орган російської релігійної думки. Всього було випущено 61 номер журналу. 10. "Мусагет" – російське видання символістів, яке видавало російські та перекладені твори (в основному вірші символістів), але, водночас, і публікував критику релігійного та філософсько-містичного напряму. Видання проіснувало з 1909 до 1917 року. 11. *Франк С. Л.* Непостижимое // Собрание сочинений. – М. : Правда, 1990. – С. 558. 12. Ідеться про поразку в Російсько-Японській війні, революція 1905–1907 рр. Перша світова війна, що перекреслила всі економічні й промислові здобутки Російської імперії, яка в 1913 р. вийшла на четверте місце у світі за всіма показниками. 13. Див. перевидання: *Лосев А. Ф.* Русская философия // Век XX и мир. – 1988. – № 3. 14. *Лосев А. Ф.* Русская философия // Очерки истории русской философии. – Свердловск : Издательство Уральского университета, 1991. – С. 68. 15. *Лосев А. Ф.* Русская философия. – С. 92–93. 16. *Введенский А. И.* Судьбы философии в России // Очерки истории русской философии – Свердловск : Изд-во Уральского университета, 1991. – С. 37. 17. Див.: *Кульчицький О.* Основи філософії і філософічних наук / О. Кульчицький. – Мюнхен ; Л. : УВУ, 1995. – 164 с. 18. Див.: *Горський В. С.* Історія української філософії : курс лекцій / В. С. Горський. – К. : Наукова думка, 1996. – 276 с.; *Горський В. С.* Філософія в українській культурі (методологія та історія). – Філософські нариси / В. С. Горський. – К. : Центр практичної філософії, 2001. – 236 с. 19. *Ильин И. А.* Философия и жизнь // На переломе. Философские дискуссии 20-х годов. Философия и мировоззрение. – М. : Политиздат, 1990. – С. 59.

Надійшла до редколегії 14.09.12